

NEBO OD DASAČA I KRALJ NA FRESCI: Kralj Zvonimir i kraljica Jelena u živoj crkvi uz mrtvi rukavac Save

Objavio **express** - 11. rujna 2023.

Velike Gorice, jedan je od najreprezentativnijih i najzanimljivijih primjera u povijesti hrvatske neogotike.

Čovjek snuje, Bog odlučuje, govore i danas naši stari. Tako je, čini se, bilo i s jednom od Božjih kuća, kako crkve i kapelice zovemo. Jedna od takvih je i crkva Svetog Petra Apostola u Veleševcu, u Turopolju. Biciklisti i izletnici ne mogu je promašiti u mjestu smještenom uz mrtvi rukavac Save, kojim adminiraju lopoči pa i dabrovi. Crkva je, vozeći se prema Sisku, s desne strane Obnavljali su je i zbog nedavnih potresa, zagrebačkog i petrinjskog.

No, dugo je vremena u javnosti bilo malo detalja o ovome remek djelu. Od prvog zahtjeva za gradnju do njezine izgradnje trebalo je proći tri desetljeća. Razloga za to bilo je mnoštvo – ali ih možemo svesti na ključne – politiku, novac i povijesne okolnost – poput revolucije 1848. i rat(ov)a u Italiji, gdje su Habsburgovci izgubili (i) Lombardiju.

“Srednjovjekovna” crkva u malom selu

Sagrađena je 1871. godine u neogotičkom stilu prema izmijenjenim projektima češkog arhitekta Carla Rziwnatza (Karela Řivnáča). Predstavlja neogotičku interpretaciju srednjovjekovne crkve velikih dimenzija s obzirom na relativno malo naselje.

Tijekom prve polovine 1870-ih crkva je dobila najveći dio unutrašnje opreme: tri oltara (od kojih je glavni jedan od najreprezentativnijih primjera kasnog romantizma u arhitekturi oltara Hrvatske), orgulje izrađene 1874. kod poznate zagrebačke tvrtke Heferer, klupe, propovjedaonicu, krstionicu, ispovjedaonice. Uređenje crkve završeno je 1885. oslikavanjem koje je povjerenjeno zagrebačkom slikaru i arhitektu Augustu Posiloviću koji je nastojao stvoriti specifičan hrvatski spoj narodnog i gotičkog stila.

Posebna znamenitost crkve je slika “Sv. kralja Zvonimira”, iako ovaj srednjovjekovni hrvatski kralj nikada nije proglašen svetim. Godine 1993. postavljena je nova drvena konstrukcija kape tornja, a obnovljene su i orgulje stradale u Drugom svjetskom ratu. U povodu blagdana sv. Petra 29. lipnja u Veleševcu se održava tradicionalno proštenje.

Nedovoljno podataka

Iako je, kao takva, posebna po mnogočemu u hrvatskoj umjetnosti 19. stoljeća, do sada gotovo uopće nije bila istraživana. Razlog? Župni arhiv izgorio je u posljednjim danima Drugog svjetskog rata, a spisi Odjela za

Ipak, zahvaljujući znanstvenom trudu Dragana Damjanovića i stručnjacima iz Ministarstva kulture RH, povijest i detalji ovog dragulja dostupni su znanstvenicima, studentima, povjesničarima, arhitektima i svima koje zanima ljepota povijesnog nasljeđa.

Razlozi za gradnju

Župa u Veleševcu nije stara turopoljska župa – utemeljena je tek krajem 18. stoljeća, 1789. godine izdvajanjem iz župe Oborovo.

“Iako je obuhvaćala ovo prilično veliko selo i niz okolnih mjesta (Vrbovo, Orle, Ruču, Stružec i Sušu), dugo vremena nije raspolagala s dovoljno velikom i reprezentativnom crkvom. Kao župna crkva služila je nekadašnja kapela podignuta izvan sela 1727. godine. U tu građevinu zidanu od opeke (s tornjem izgrađenim od drveta) moglo je stati oko 200 ljudi, a kako je broj stanovnika u župi do sredine 19. stoljeća dosegao oko 2250 duša, od čega je, kako ističu izvori, oko 900–1000 redovito išlo u crkvu, ona više nije ni približno mogla zadovoljiti potrebe župljana, a osim toga s vremenom je postala toliko trošna da su postojale bojazni da će se srušiti. Već 1841.

hrvatske vlade, tek 1858. Zemaljsko građevno upraviteljstvo, nadležno u razdoblju od 1850. do 1869. za većinu visokogradnji u zemlji, pristupa izradi novih projekata za tu građevinu", navodi dr. Dragan Damjanović u svojem znanstvenom radu Instituta za povijest umjetnosti "Župna crkva svetog Petra u Veleševcu – Gesamtkunstwerk rane neogotike u hrvatskoj arhitekturi".

Stara boljka

E sada, tu nastupa stara boljka – birokracija. Da bi gradnja započela, moralo se dobiti odobrenje od centralne uprave u Monarhiji – od Ministarstva za bogoštovlje i nastavu, koje je odobravalo i dijelom financiralo sve značajnije sakralne gradnje u tom periodu, te od Odjela za visokogradnje (Departement für Hochbauten) pri Ministarstvu za trgovinu, obrt i javne radove, kojemu je, pak, pripadao svojevrsan monopol nad nadzorom, pa i izradom projekata većih građevina za gotovo cijelu Monarhiju.

Štednja i promjene projekata

Promjena projekta za veleševčku crkvu 60-ih godina znak je i goleme promjene u odnosu prema arhitekturi i

“Iako nije dozvoljeno pretjerano smanjenje veličine crkve, budući da se pazilo na praktične potrebe župe, ipak je arhitektonska dekoracija na projektu koji je realiziran do te mjere pojednostavnjena da je crkva postala daleko nereprezentativnija od prvotno predviđene situacije. Izvedena arhitektura veleševečke crkve time je daleko zaostala za rješenjem drugih dvaju reprezentativnih primjera rane neogotike u Hrvatskoj: crkvi u Voloderu i Macincu”, navodi dr. Damjanović u svojem znanstvenom radu.

Izvori financiranja

Gradnja ovako velike crkve u malenom kraju mogla se ostvariti ponajprije zahvaljujući državnoj potpori. Crkva je, naime, potpadala pod hrvatsku Vjerezakonsku zakladu koja je gotovo u cijelosti financirala radove. Župna blagajna nije imala dovoljno novca za gradnju. Čak su samo kao pomoć dobili od privatnika a ne države zemljište na dar na kojem je crkvu podignulo vlastelinstvo Čiče – Želin još 1832. godine, te vozna i radna tlaka župljana.

Troškovi gradnje

Dr. Damjanović navodi da su na temelju prvog projekta iz 1858. troškovi gradnje crkve procijenjeni su na oko 38.656 forinti, od čega je oko 7500 forinti otpadao na župljane, koji ga ne bi uplatili u gotovini, nego u radnoj i voznoj tlaci.

Kako to biva, od realizacije tog projekta 1865. odustalo se jer bi gradnja po njemu stajala oko 47.448 forinti, što je smatrano previsokim iznosom za jednu seosku crkvu, troškovi izvedbe odobrenog projekta iz 1867. naposljetku dosegli i veći iznos: 48.763 forinte i 89 novčića. Od te se sume iz Vjerezakonske zaklade namjeravalo izdvojiti oko 29.220 forinti – navodi dr. Damjanović. Svote su se i dalje rezale.

Među 10 je najvažnijih građevina

Sudeći ne samo prema veličini i reprezentativnosti unutrašnje opreme već i prema službenim podacima Zemaljske vlade o troškovima gradnji bogoštovnih zgrada, crkva u Veleševcu nije spadala u standardne ili skromne gradnje. Među deset najvažnijih sakralnih objekata čiju je gradnju između 1874. i 1890. financirala Hrvatska vlada, upravo je Veleševcu dodijeljen najveći iznos od čak 32.600 forinti (odnosno 65.200 kruna), dakle za oko 2500 forinti više nego što je bilo odobreno 1869. godine. Iako će brojne sakralne građevine od 90-ih godine i ere Isidora Kršnjavoga biti financirane i daleko većim sredstvima države, u vremenu kada je crkva u Veleševcu podignuta radilo se doista o svojevrsnoj iznimci. Zanimljivo je kako je Župa osim sredstava za crkvu gotovo u isto vrijeme dobila znatan iznos i za podizanje župnog dvora – oko 7200 forinti. Gradnja dvora započela je nešto ranije u odnosu na crkvu, 1868. a riječ je o arhitektonski daleko slabijem ostvarenju u odnosu na crkvu.

Dovršetak crkve

Gradnja veleševečke crkve završena je 1871. godine. Blagoslovio ju je sredinom prosinca zagrebački kanonik Josip Šušković uz asistenciju tadašnjeg mjesnog župnika Jurja Matosovića te odranskog vicearhiđakona Josipa Gregorića.

Vrlo brzo nakon završetka gradnje pokazalo se kako radovi ipak nisu bili izvedeni dovoljno kvalitetno. Tako se već 1873. moralo popravljati toranj. Crkva i dvor ponovno su popravljani i 1882. zbog oštećenja u potresu 1880.

Dok je Rziwnatzov projekt predviđao glavni oltar samo s palom zaključenom kasnogotičkim lukom, izveden je arhitektonski nešto složeniji oltar s palom u središtu, postavljenom u okvir završen šiljastim gotičkim lukom i okrunjenim visokim trokutastim zabatom. S obje bočne strane palu zatvaraju istaknuti gotički stupovi završeni jednostavnim visokim fjalama i niše zaključene baldahinima, u koje su postavljene skulpture svetog Jurja i svetog Florijana. Opće ustrojstvo glavnog oltara podsjeća donekle na glavni oltar minoritske crkve u Beču, jedno od najboljih djela (proto)romantizma u Habsburškoj Monarhiji, podignut za cara Josipa II. 80-ih godina 18. stoljeća. (...) Nesumnjivo je samo kako je riječ o jednom od najzanimljivijih primjera oltarne arhitekture hrvatskog (pomalo zakašnjelog) romantizma i neogotike”, navodi dr. Damjanović.

Nepoznati autor pale

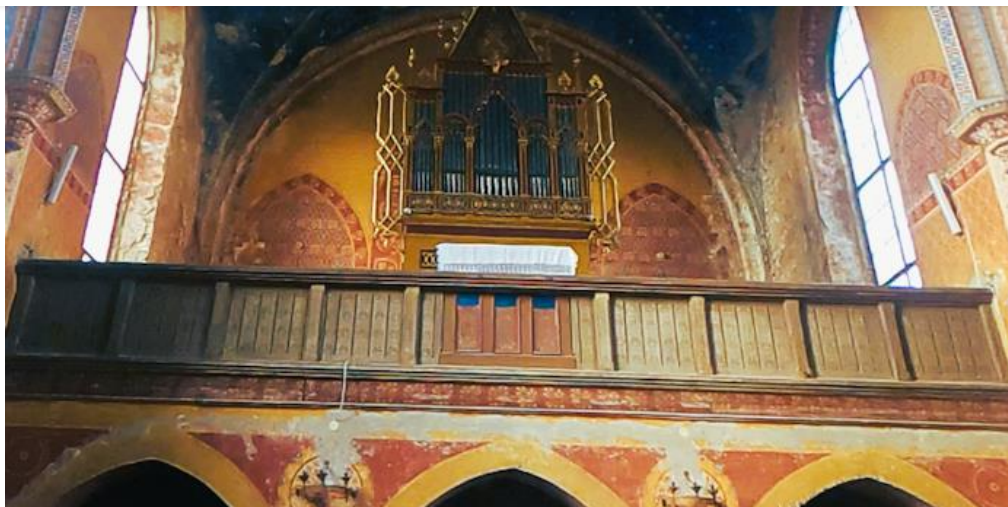
Autor oltarne pale, nažalost, nije poznat. Riječ je o relativno kvalitetnom ulju na platnu s prikazom predaje ključeva svetom Petru i romantičarskim pejzažem u pozadini. Sukladno posveti crkve svetom Petru, u luku iznad pale u reljefu su prikazani simboli sveca te papinstva: tijara i ključevi.

Bočni oltari pojednostavnjene su verzije glavnoga. Sadrže samo oltarne pale, nadvišene visokim trokutastim zabatima i fjalama, dok bočnih skulptura nema. Posvećeni su svetom Roku i svetom Antunu Pustinjaku. Na bočne su oltare kasnije postavljene skulpture Srca Isusova i Srca Marijina, nesumnjivo tirolski radovi.

Orgulje i izvorna vrata

Crkva je nedugo nakon postavljanja oltara 1874. dobila i nove orgulje, koje su najstariji sačuvani rad zagrebačke tvrtke graditelja orgulja Mihaela Heferera.

“Bogata arhitektonska dekoracija i polikromija izvrsno se nadovezuju, kao i u slučaju oltara, na dekorativni oslik crkve. Osobito je zanimljiv motiv lire, iznad koje je Kristov monogram IHS upisan u trokutasti zabat na vrhu orgulja”, navodi Damjanović u znanstvenom radu o ovoj crkvi.

Veleševčke orgulje spadaju među najveće primjerke ovog instrumenta postavljene u hrvatskim crkvama toga razdoblja. I ostatak namještaja (klupe za puk, ispovjedaonica, propovjedaonica i krstionica) izveden je u gotičkom stilu, vjerojatno u isto vrijeme kada i oltari. Osobito je zanimljivo da su na crkvi očuvana i sva izvorna vrata, većim dijelom oslikana, lusteri na zidovima i oltarima, te izvorno popločenje, danas nažalost sve rjeđe u crkvama.

“Vitraci, standardna oprema neogotičke crkve, nažalost nikada nisu postavljeni na prozore, nesumnjivo zbog nedostatka sredstava i činjenice da na brodovima crkve stoje doista veliki prozori. Ta okolnost omogućuje, međutim, bogatu osvjetljenost unutrašnjosti, koja u slučaju izrade vitraja ne bi bila moguća. Čini se kako nakon 80-ih godina 19. stoljeća inventar crkve nije bitno nadopunjavao, čime ovaj Gesamtkunstwerk hrvatskoga kasnog romantizma još više dobiva na značenju”, stoji u znanstvenom radu Draga Damjanovića.

Oslikanost

Rijetko je koja veća građevina u Hrvatskoj u tom razdoblju, naime, u tako relativno kratkom vremenu izgrađena i opremljena. Obično je moralo proći nekoliko desetljeća prije nego što se svi radovi okončaju. Kako bi osigurao što je više moguće sredstava za opremanje nove crkve župnik Matosović odlučio je porušiti staru župnu crkvu i njezin materijal prodati, usprkos željama župljana da se ona očuva. Do njezina rušenja, doduše, nesumnjivo ne bi došlo da i Zemaljska vlada nije bila dovoljno velika sredstva da bi se svi radovi u unutrašnjosti u cijelosti završili, osobito što se tiče oslikavanja crkve.

August Posilović, slikar i arhitekt, angažiran je za oslikavanje. On se tada već afirmirao kao vrlo cijenjeni slikar i arhitekt i katoličkih i pravoslavnih crkava u Hrvatskoj.

Školovao se kod Josipa Prokscha, slikara i arhitekta koji je 60-ih godina živio i radio u Zagrebu. Od 1880., iz socijalnih razloga, budući da je imao veliku obitelj, zaposlen je kao čuvar Muzeja za umjetnost i obrt, a neko je vrijeme radio i u ateljeu Hermana Bolléa.

Hrvatski stil

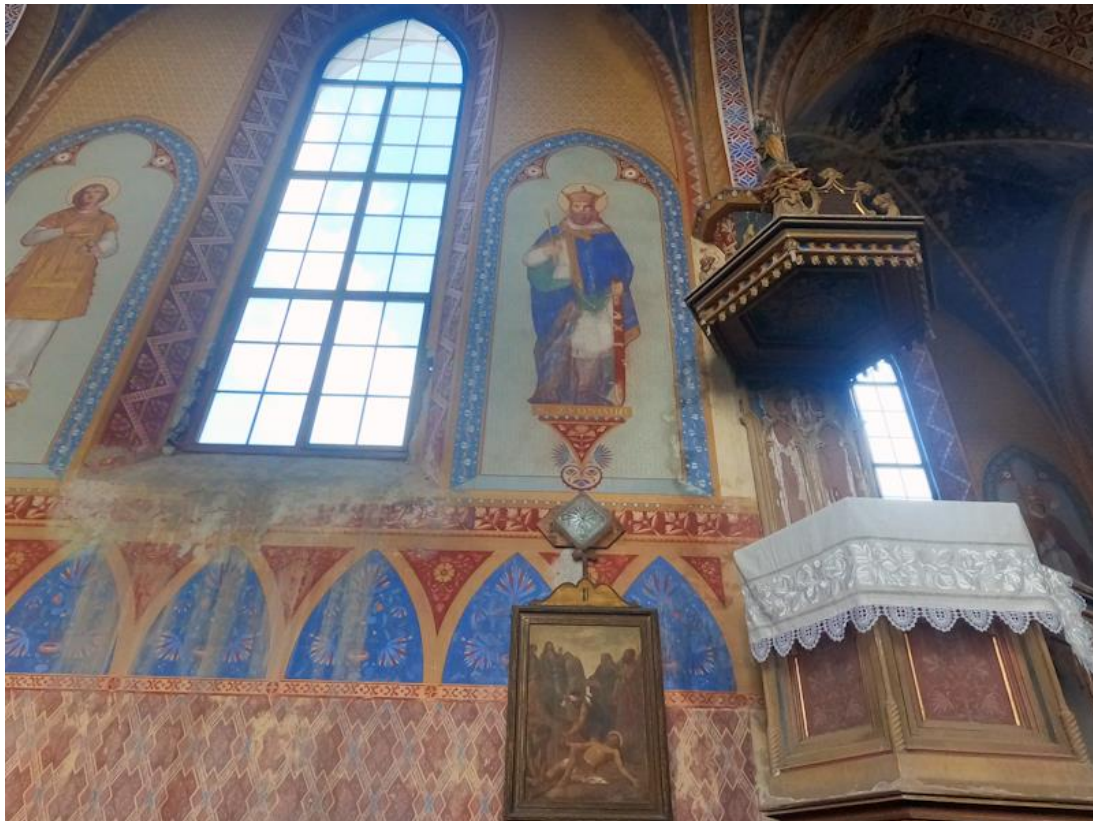
Posilović je nastojao stvoriti specifični narodni, hrvatski stil u graditeljstvu i umjetnosti općenito. Držao je da kao što se svaki narod ima pravo pomoliti Bogu na svojem jeziku jednako tako ima pravo i u narodnom stilu uresiti crkvu. Posilovićev oslik u crkvi u Topuskom, odjeknuo je u tadašnjim medijima a od poznatijih radova valja tu su osliki u Svetom Jurju u Trnju, zatim u Draškovcu, u Kapeli svete Marije Magdalene u Kraljevcu, crkvama u Oborovu, Vukovini, Čiču, Donjoj Stubici i u Svetoj Mariji pod Okićem.

Crkvu u Veleševcu Posilović je oslikao tijekom ljeta 1885. godine. Do danas je oslik ostao prilično dobro sačuvan, što je rijedak slučaj među Posilovićevim radovima koji su tijekom 20. stoljeća najvećim dijelom prekrečeni. Zbog nastojanja da stvori specifičan narodni stil, a što se jasno očituje i u Veleševcu, težio je stvoriti specifičnu kombinaciju narodne hrvatske i gotičke ornamentike, nesumnjivo na tragu teorija Ise Kršnjavoga, kojega je radeći na Obrtnoj školi i surađujući s Hermanom Bolléom dobro poznao, a koji je tvrdio kako je upravo gotika najpogodnija za stvaranje narodnog hrvatskog stila u umjetnosti.

dijelove zida dijelom zauzimaju figurativne scene i prikazi pojedinačnih svetaca postavljeni u bogat dekorativni okvir.

Uz prikazi pojedinačnih svetaca, iznimno je neobično pojavljivanje hrvatskoga kralja Zvonimira i kraljice Jelene na zidovima crkvenog broda, što je nesumnjivo odraz suvremenih historiografskih rasprava i narodnih predaja.

Postignuti ciljevi

Svi ovi znanstveni podaci, skupljeni trudom Dragana Damjanovića, ukratko prikazuju građevinu u kojoj su uložena golemo sredstva a "njezinom reprezentativnom arhitekturom htjelo se utjecati na širenje novih/starih stilova u graditeljstvu (neogotike i neoromanike ponajprije), a unutrašnjim uređenjem stvoriti nove kriterije opremanja crkava" navodi Damjanović i zaključuje:

"Kako je onodobni tisak podrobno popratio i gradnju i opremanje veleševčke crkve, sigurno je kako se dio spomenutih nastojanja vlade realizirao. Upravo je nakon podizanja crkava u Veleševcu i obližnjem Bukevju, dakle od kraja 60-ih i početka 70-ih godina 19. stoljeća, neogotika započela svoj nagli uzlet u crkvenom graditeljstvu za katolike u Hrvatskoj. Doseljnjem Hermana Bolléa u Zagreb 1879., zaključuje Damjanović, "taj će se proces dodatno ubrzati."

Vi usporite ako vas put navede u Veleševac, a ako ne – što čekate? Ubrzajte, put pod noge i pogledajte uživo ovo predivno djelo sakralne baštine, zaštićeno kulturno dobro, kojoj bi se trebali diviti turisti, a učenici svih uzrasta posjetiti kao dio nastave.

Stijena koja je mislila da nije dostojna Kristove muke

Sveti Petar (aramejski Kefa, grčki Petros, latinski Petrus: stijena), jedan od 12 apostola, rimski biskup i prvi papa, kršćanski svetac.

Nakon Isusa Krista, sv. Petar je najpoznatiji i najčešće spominjani lik u novozavjetnim spisima. Rođen je u židovskoj obitelji Jone (Ivana) u Betsaidi, gradiću sjeverno od Galilejskog jezera, a živio je u kući u blizini jezera u Kafarnaumu. Bavio se ribarenjem, s bratom Andrijom, te Ivanom i Jakovom, Zebedejevim sinovima. Prema evanđeljima, Isus je Petra spazio dok je lovio ribu i rekao mu: "Pođi za mnom... učiniti ću te ribarom ljudi."

Petar je bio, pa donekle i ostao nagle naravi te se znao i suprotstaviti Isusu, osobito kada nije bio spreman prihvatiti Isusov kraj na križu. Zvao se Šimun, dok ga Isus nije prozvao Petar, što na grčkom znači Stijena, kako bi označio njegovu vodeću ulogu u Crkvi. To se dogodilo nakon što je Isus upitao apostole: "A vi, što vi kažete, tko sam ja?". Petar mu je rekao: "Ti si Krist-Pomazanik, Sin Boga Živoga."

Petar je kasnije postao rimski biskup i prvi papa. Postao je jedan od 21 apostola, kao i njegov brat Sveti Andrija. Bio je i jedan od prvih svjedoka praznoga Isusovog groba nakon uskrsnuća, te jedan od onih kojima se uskrsli Krist najprije ukazao. Djela apostolska izvješćuju da je Petar bio prisutan kod silaska Duha Svetoga o prvim Duhovima te je počeo držati govore koji su obraćali tisuće ljudi. U toj se knjizi također čita kako je liječio bolesnike, pa su ih ljudi iznosili na trgove da Petrova sjena padne na njih i budu izliječeni.

Zbog svoga je propovijedanja bio bačen u tamnicu. Herod Antipa htio ga je drugi dan pogubiti te tako pridobiti narod za sebe, no Petra je anđeo između četiri stražara izveo kroz vrata, odveo do Markove kuće, gdje je prva Crkva cijelu noć molila za njega. Petar je potom otišao iz Jeruzalema i tako se spasio. Potaknut viđenjem, odlazi u Cezareju rimskom građaninu Korneliju, ulazi u njegovu kuću, iako to po židovskom zakonu nije smio, te mu navješćuje evanđelje. U djelima apostolskim to je prikazano kao važna prekretnica u kršćanstvu, jer je tako prvi put ono izašli izvan židovskoga kruga. Petar je propovijedao i u Antiohiji, a osobito je važna bila njegova uloga na prvom jeruzalemskom apostolskom saboru, kad je odlučeno da se od pogana koji prijeđu na kršćanstvo neće tražiti da obdržavaju sav židovski zakon.

Zbog njegova boravka u Antiohiji tamošnja ga Crkva vidi svojim prvim biskupom i zaštitnikom Antiohijskog patrijarhata. Propovijedao je po Maloj Aziji. Drevna kršćanska predaja govori o Petrovu boravku u Rimu, gdje je bio prvi biskup carskoga grada. Predaja govori kako je bio optužen da je bacio uroke na jednu od carevih ljubavnica. Na nagovor prijatelja odlučio je pobjeći iz grada, no na putu mu se ukazao Isus. Petar ga je upitao: "Kamo ćeš, Gospodine?" Isus mu je odvratio: "U Rim, da me opet razapnu!" Petar je to shvatio kao znak Božje volje, vratio se u Rim i bio uhićen i bačen u tamnicu. Ondje je oko 64. godine bio osuđen na smrt razapinjanjem

Tekst je objavljen u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije

---
